

LUKÁCS GYÖRGY

Interju

1971. április 20.

Kérdez: Vezér Erzsébet és Eörsi István

Eörsi István [a továbbiakban: E]: A szovjetunióbeli tartózkodásának az emlékeit, az alap-vázát elmondta Lukács elvtárs. Végeredményben a 45 utáni magyarországi szakasról kéne beszélni. Az első kérdés az volna, hogy hazatérése a Szovjetunióból.

Lukács György [a továbbiakban: L]: A hazatérés körülményei abban vannak, hogy el lesznek felejtve az én összes moszkvai eretn^{im}ségek. Nagyon jellemző, én nem tudom, már melyik folyóiratban, de valamilyen folyóiratban megjelent egy olyan dolog, amely a Blum-téziseket teljesen anullálta. Ertem az alatt, hogy hozta azt, hogy a második kongresszus hozott a demokrácia és a diktatura idejében határozatot, ezek a határozatok helytelenek voltak és ezeket Sztálin kijavította. Azonkívül a Blum-tézisekről egy szó nem esett, mint-hogyha az egész idő alatt a Blum-tézisek nem léteztek volna. Ezt annak a magyarázatául mondom, hogy itt, Magyarországon az én létezésem vagy nemlétezésem az mindig egy nagyon problémátikus dolog. Az én multam attól függ, hogy milyen a jelenem és ennél fogva itt ilyen dolgok történnek, például, mondjuk az 59-es diktatura-jubileum alkalmával a maguk muzeuma éppen kiállított egy 19-es plakátot, ~~(plakettet)~~, és ott az én nevemet átragasztották.

Vezér Erzsébet [a továbbiakban: V]: Akkor én még nem voltam ott.

L: Akkor maga még nem volt ott.

E: Nem ő ragasztotta át.

L: Abban én nem is kételkedtem. Itt van ez a dolog, hogy 59-ben

világos, hogy azáltal, hogy én 56-57-ben hogy viselkedtem, nem lehettem népbiztos. Népbiztos csak olyasvalaki lehetett, aki az 56 és 57-es időben helyesen és pártszerűen viselkedett. Ezt tudomásul kell venni, hogy mindaz, ami a hivatalos párttörténetben én rólam írva van, hogy az egy enyhén szólva, egy rendkívül problematikus dolog a maga igazságát illetően, mert ugyanazokról a dolgokról részben - most én nem az értékelésről beszélek, mert az értékeléshez minden történelemnek joga van, - ellenben az, hogy valaki nem lehetett 19-ben népbiztos azért, mert 57-ben rosszul viselkedett, ez egy olyan dolog, ami a magyar pártnak a specifikumai közé tartozik és ami, ha én az emlékeimről akarok beszélni, akkor ezt a részét, mint egy hibaforrást meg kell említenem.

E: Nem hiszem, hogy ez a magyar párt specifikuma. Hiszen Trockij nem lehetett 1905-ben...

L: Ez természetes, ez a sztálini korszak specialitása volt, mert hiszen a dolog éppen Trockijjal kezdődött.

E: A pétervári Munkástanácsnak ő volt az elnöke...

L: És ezt nem lehetett, tudniillik valaki, aki Sztálinnak az ellenfele volt, az nem lehetett forradalmár, nem lehetett. Ez a dolog kisebb méretekben - mert hisz Magyarországon minden kisebb méretekben játszódik le - kisebb méretekben lejátszódott Magyarországon is.

E: Visszatérve 45-re, a kezdetekben a multtal szemben teljes tiszta lapot óhajtottak, egy stilizált tiszta lapot.

L: Stilizált tiszta lapot, és most megengedték nekem és ez a 45-től 48-ig való időnek a sajátossága, lévén az, hogy a két munkapárt küzdött egymással a tagságának a szaporításáért és itt különösen szerepet játszott természetesen, hogy az intelligencia hogy foglal állást. Azáltal, hogy az én előadásaim az intelligencia számára bizonyos vonzóerővel bírtak, ennél fogva 45-től körülbelül

48-ig, 49-ig nekem minden meg volt engedve. A Rudas-vita most azon az alapon tört ki, hogy itt most a két párt egyesül, a mór megtette a kötelességét, a mór mehet, és ennél fogva Lukács nincs.

E: Mai szemmel miben látja azokat a döntő ideológiai pontokat, amelyek miatt a mórt meneszteni kellett? Mik voltak azok az okok?

L: Ez a dolog lényege, az ideológiai kérdések demokratikus elrendezése. Itt nekem van tulajdonképpen a Blum-tézisek óta egy szakadatlán és soha meg nem tagadott vonalam, amellyel...

E: Elnézést, kávé... Köszönjük.

L: Ezt a dolgot Rákosiék az első időben akceptálták. Akceptálták abban az értelemben, hogy eltűrték. Nem arról volt szó, hogy bárki hivatalos ideológiának fogta volna föl az én ideológiámat, de semmi ellen, hogy szélsőséges dolgot mondjak, még a nyulacska ellen se volt ~~egy~~ tiltakozás, ez mint a szocdempartban létrejövő propaganda a kommunista párt érdekében, ez egy hasznos dolog volt. Nem szabad elfelejtenie, hogy Rákosi is és Gerő is ebben tiszta utilitaristák voltak és természetesen megváltozott a véleményük, mihelyt Moszkvában megváltozott a vélemény. Nem hiszem azt, hogy ez az énrólam való vélemény megváltozás okvetlenül primeren Moszkvából jött volna, hanem egyszerűen abból jött, hogy mondom, a mór megtette a kötelességét, a mór mehet. Létrejött ez a szituáció, amelyben én, meg kell vallanom, helytelenül foglaltam állást, mert én a Rajk-ügy következtében azon a véleményen voltam, hogy most az embernek az élete és a szabadsága forog kockán, és hogy nem érdemes irodalmi kérdések miatt ezt a dolgot kockára tenni. Ez volt az én álláspontom a Rudas-vitának az elején is. Notabene, hogy mint tényt megemlítsük, hogy én a Rudas-vitáról úgy értesültem, hogy a Révai felhívott engem és azt mondta nekem telefonon; tudja-e maga, hogy Rudas írt maga ellen egy undorító formedvényt?

E: Ezek után...?

L: Ezek után ő a dolgot belekapcsolta természetesen az egész Rákosi-vonalba. En ott tévedtem a dologban - nem teszek magamnak nagy szemrehányást érte, mert tévedni ebben az időben, a Rajk-pörök idején nem volt ~~egy~~ nehéz kérdés, - nem tudtam azt, hogy a vonal, amit Gerő és Rákosi Moszkvából kaptak, ~~hogy~~ az arra vonatkozik, hogy egyedül a moszkvai emigráció a megbízható, a magyarországi emberek és a nyugatról emigrált emberek kétes megbízhatóságu emberek. En ebből indultam ki és most megtörtént az, hogy én, hogy mondjam, ~~(nem)~~ koncessziót tettem olyan dolgokban, amelyekben esetleg nem kellett volna koncessziót tenni. Hogy ez igaz-e vagy nem, azt ma nagyon nehéz eldönteni. Mindenesetre, hogyha most erről az időről van szó, megemlítem, mint egy önkritikámat a Rudas-vita idejéből, hogy nem volt valószínűleg okvetlenül szükséges olyan messzire elmenni a Rudas-vitában, a Rudas-vita koncesszióiban, mint ahogy én elmentem. Itt mentségemre azt mondhatom, hogy ha itten Rajkot kivégezték, akkor az embernek nem lehetett komoly garanciája azt illetőleg, hogy ellentállás esetén vele nem fog egy hasonló dolog megtörténni.

E: A Rudas-vita egyik legfontosabb pontja az volt, hogy azt vetették Lukács elvtárs szemére, hogy a népidemokráciának az osztály-jellegét rosszul értékelte. Hogy a proletárdiktatura elemét lebecsülte.

L: A népidemokrácia egy demokráciából átnövő szocializmus, ahogy én fölfogtam és ahogy a Blum-tézisek értelmében föl is lehetett fogni. Vagypedig egy ilyen dolog, ami kezdettől fogva diktatura, és kezdettől fogva a sztálinizmusnak az a formája, ami azután abban az időben a Tito-ügy után kifejlődött. Ebben a tekintetben én megtettem azt a koncessziót, nem is tagadom soha, hogy önkritikát gyakoroltam olyan dolgokban, amelyekben teljesen meg voltam győződve a magam álláspontjának a helyességéről.

E: Egy talán teljesen nem dialektikus vagy nem történeti kérdést teszek fel. Mai szempontból úgy véli Lukács elvtárs, hogy a külpolitikai tényezők, értem itt a Szovjetuniót, nem nyomtak volna, lehetett volna elképzelni egy ilyen merőben belső erőből alakuló fejlődést a szocializmus felé, népidemokratikus fejlődést a szocializmus felé?

I: Én azt hiszem, hogy igen. Azt hiszem, hogy igen. De természetesen ehhez nem lett volna szabad, hogy sztálinizmus legyen a Szovjetunióban. A sztálinista módszerek mellett ez elképzelhetetlen volt, mert akkor minden, csak a legkisebb árnyalatban eltérő dolog, ne felejtsük el, hogy ha a Rajk-esetet veszem, hogy Rajk egy ortodox rákosista volt. Nem igaz, hogy Rajk egy ellenzéki lett volna. Itt egyszerűen mindenkit, aki arra volt gyanús, hogy ebbe a sztálini vonalba nem megy bele lelkesedéssel, minden ilyen embert elintézték. Ebbe esik bele, ez tulajdonképpen a Rudas-vitának a lényege és itten foglalja bele, - mert hiszen Révai a cikkében, egyik cikkének a végén a Blum-téziseket is megemlíti, mint az én hibáimnak a forrását, és mindenféle más ilyen dolgot, amivel igazolódik az, hogy a diktatura, ami az 50-es években kitört, kezdetől fogva diktatúra volt, és nem igaz, hogy azt egy demokratikus periódus előzte volna meg. Ez a dolognak az összefüggése a Blum-tézisekkel és ez a dolognak az én részemre való fogalmazása is, ahhoz én nem mondhatok ma, utólag mást, mint hogy azután, hogy láttam, hogy olyan abszolút és ortodox embereket, mint Rajk kivégeznek, nem lehetett elképzelni mást, mint hogy itt egy ilyen generel-dolog fog bekövetkezni minden eltérő nézet számára.

E: Az önkritikának volt egy reális eleme, nevezetesen az, hogy Lukács elvtárs csakugyan tévedett abban, hogy a Blum-tézisek alapján történő népidemokratikus fejlődés csakugyan nem volt elképzelhető.

L: Ez igaz, de itten nagy a különbség akozott, hogy ezt én egy nicht soll-nak vettem az önkritikában, holott én csak egy nicht sein-nek tekintettem a valóságban. Ebben a Rudas-vita önkritikájának a nemigaz volta.

E: A visszatérés utáni időkre pillanatra visszapillantva: Lukács elvtársnak közvetlenül mi volt a munkája? Központi vezetőségi tag volt, ha jól tudom.

L: Nem.

E: Egy pillanattig sem?

L: Nem, én egy pillanattig sem. Semmiféle hivatalos funkciót nem foglaltam el. Az író-mozgalomban szereplő ideológus voltam, aki teljesen szabadon beszélt a legkülönbözőbb ideológiai kérdésekről.

E: Az egyetemi katedra már volt?

L: Az már volt.

E: A Fórum szerkesztése?

L: A Fórum szerkesztése, az egy évvel később.

E: Aktiv szerkesztői munkát jelentett?

L: Az aktiv szerkesztői munkát jelentett és jelentette szintén ennek a vonalnak a köröszülviteli kísérletet, ne felejtse el, hogy a Rudas-vita után a Fórumot be is szüntették.

E: Kik voltak, a Vértess volt az egyik szerkesztő?

L: Vértess volt a szerkesztő és a Darvas volt. Az egész Fórum egy ilyen népfrent-probléma volt és éppen ezért forgott itt ez, minden kérdés akörül, hogy a népfrentből fog-e kinőni a proletárdiktatura, vagypedig a proletárdiktatura megteremtődik a magyar fejlődés belső logikájából.

E: A szerkesztőtársakkal, Vértessel volt már korábban is kapcsolatban?

L: Vértess ismertem egészen fölületesen, mint egy régi rendszerből való ellenzéki jellegű embert és most én itten a Vértess egy helyes

embernek tartottam arra, hogy a magam céljait az irodalomban érvényesíteni tudjam. Révainak eleinte voltak kifogásai Vértess ellen, de amikor én ragaszkodtam Vértesshez, akkor ő nem opponált és itt van természetesen megint az a dolog, hogy mi a különbség 45 és mondjuk 48 között.

E: Darvassal semmilyen kapcsolat régen nem állt fenn?

L: Darvassal az a kapcsolat állott fenn, hogy én igyekeztem és ezt igyekeztem az egész Fórum alatt fönntartani, hogy a Fórumból egy népfrent-lapot csinálni. Nem egy kommunista lapot, hanem egy népfrent-lapot, amely a népfrenton belül a kommunizmus igazát viseli.

E: Hazatérése után kik voltak azok az írók, akikkel közvetlenül hangoztatott, talán nem politikai egyetértésre gondolt itt, hanem akikkel politikai és személyes viszonyba tudott kerülni? Illyés, Déry?

L: Ez a dolog úgy áll: Déryvel én igen jó viszonyba kerültem, mert az ő ilyen szocialista megnyilvánulásait teljes mértékben helyeselttem, irodalmilag is fontosnak tartottam és ennél fogva én a Dérynek a személyes híve voltam, aki sajnálta azt, hogy Déryt a Révai kritikája után háttérbe kellett szorítani. Illyéssel a dolog egy komplikáltabb formában volt, mert Illyés sose tartozott hozzánk abban az értelemben, ahogy a Déry tartozott. Déry akkoriban kommunista írónak tekintette magát, és azt lehetne mondani, hogy a Befejezetlen mondat és a Felelet tényleg az akkori időnek megfelelő kommunista írások is. Illyésnél soha nem volt más, mint a régi, hogy mondjam, félig nacionalista, félig szocialista világnézet és én Illyéssel személyesen mindig jóban voltam, de a politikájával soha nem értettem egyet.

E: Más parasztpárti politikussal, Veres Péterrel...?

L: Veres Péterrel egy udvarias és kölcsönös tisztelet alapján való viszony volt, az igazi, akit én a népiesek közül a magunkénak tekintettem, az Erdei Ferenc volt.

E: Övele személyes barátság is kifejlődött?

L: Személyes barátság is volt, aztán az a személyes barátság később feloldódott, de az első időben Erdei és én köztem egy igen jó viszony állott.

E: Nagy Lajossal való kapcsolatáról?

L: Nagy Lajossal való kapcsolat az egy teljesen... Nagy Lajost én egy jelentékeny kommunista novellistának tartottam, és mint ilyet, becsültem is egész idő alatt.

E: Nagy Lajossal már 18 előtt, a Nyugat-időben is ismeretségben volt?

L: A Nyugat-időben nem, de Moszkvában, amikor ők a 30-as évek elején kint jártak Illyés és...

E: Az Irókongresszuson...

L: ... és Nagy Lajos az irókongresszuson, akkor én Nagy Lajossal igen jó személyes viszonyban voltam, a dolog úgy állott csak, hogy én nem voltam eléggé radikális Nagy Lajos számára, mert volt egyszer egy beszélgetés köztünk, amelyben én, kérdezte tőlem, hogy mennyi ideig gondolom én, hogy a Hitler-uralom fönn fog állni. Erre én azt mondtam, hogy 8-10 évig, 10 évet adok Hitlernek az ő uralmának a megszilárdítására és így tovább, amire Nagy Lajos egy borzasztó méregbe jött és azt mondta nekem: micsoda dolog az, ha még a forradalmároknak is mindegy az, hogy mikor tör ki a forradalom.

E: Valami olyat is mondott, ha jól emlékszem, hogy ő nem elég jó kommunista ahhoz...

L: ... hogy neki mindegy legyen, hogy mikor tör ki a forradalom.

E: De ő aztán eléggé kiábrándultan jött haza, nem?

L: Ő a mi rezsimünkben nagyon kiábrándult.

E: Hangot adott ő annak már Moszkvában is baráti beszélgetésben?

L: Nem Moszkvában azt hiszem az még nem is létezett. Ne felejtse el, hogy itten 45-től 47-48-ig egy sokkal demokratikusabb áramlat volt,

mint 48 után. És ez természetesen befolyást gyakorolt a Nagy Lajos álláspontjára is.

E: Ugy gondolom, amikor kint volt, Moszkvában volt Nagy Lajos 35-ben... miután visszajött, nagyon szkeptikusan nyilatkozott a Szovjetunióról. Adott-e már ott is hangot.

L: Adott, adott, igen.

E: És Illyés?

L: Illyés az egy sokkal opportunistább ember volt, mint Nagy Lajos. Ő tulajdonképpen egy meglehetősen ortodox állásponton állott akkor.

E: 45 után a Révaival való kapcsolat hogyan alakult?

L: Mi Révaival egy teljes szakításra kerültünk a Blum-tézisek után. A Blum-tézisek után beállott a VII. kongresszus előkészítése Moszkvában és itt már például Révai annyira ment, hogy egy privát beszélgetésben azt mondta nekem, hogy tulajdonképpen a Blum-téziseket, mint a VII. kongresszus előfutárát kellene tárgyalni. Hozzá akarom tenni, hogy természetesen Révai ezt nem nyilvánította semmiféle hivatalos formában. Ellenben tény az, hogy a VII. kongresszus után mindennemű célzás vagy visszatérés a Blum-tézisekre nézve megszűnt és az előtérben állott a népi irányzatokhoz való viszony, amelyben a párton belül voltak bizonyos ellentétek, amennyiben egyes ideológusai a pártnak, mint például Gábor Andor, az teljesen szimpatizált a Szép Szó liberalizmusával, míg én, mint tudja, a Szép Szót is kritizáltam és a Választ is és ebben a tekintetben, ebben a dologban Révaival közös vonalon mentünk.

E: Ez 45 után, ez a közösség 49-ig, tehát a Rudas-vitáig teljes mértékben fennmaradt.

L: Teljes mértékig, mert hiszen ez, amit én magának az előbb mondtam, ez egy jóbarátnak a figyelmeztetése volt. Az, hogy azután a jóbarát csatlakozott az ellenkező irányzathoz, ez megint a Révai-
nak az a tulajdonsága, amit én mindig úgy szoktam kifejezni, hogy

Révai nem tudta elképzelni, hogy a magyar párt lehetséges az ő vezető szerepe nélkül. Ennélfogva ő mindent megcsinált, hogy ebben a vezetőszerepben bent maradjon. A Révai-féle kompromisszumokat nem szabad semmiféle alacsony szempontból nézni, azoknak az alapja, hogy Révai bent akart maradni a párt legfőbb vezetésében és ezért hozott mindenféle kérdésben, egyebek között ebben a népidemokráciával összefüggő demokratikus áramlatokkal, létrehozott rendkívüli nagy koncessziókat.

E: Ennek a vágnak, hogy bent maradjon a legfelső vezetésben,

Lukács elvtárs szerint nemcsak személyes mozzanatai voltak?

L: Én azt hiszem, nemcsak személyes mozzanatai. Tudniillik a Révait egy tragikus jelenségnek kell föltételezni, egy embernek, aki rendkívül világosan látott rendkívül sok nagyon fontos és igazi problémát, és ezekben a problémákban helytelenül döntött ezen kiindulás alapján, hogy tudniillik különben nem maradhatna meg a vezetésben, és mi lenne a magyar pártból, hogyha Révai vezetése megszűnnék.

E: Szatirikus, ironikus megfogalmazás mögött, hogy mi lenne a magyar pártból, ha Révai vezetése megszűnik, ebben Lukács elvtársnak az a nézete is benne van, hogy Révai helyes irányba akarta, remélte, hogy helyes irányba befolyásolhatja Rákosit és Gerőt?

L: Révainak az volt a véleménye, hogy a párt iránya mindig helyes. Ennélfogva ő a párt irányához csatlakozott nem opportunizmusból és nem karrierizmusból vagy micsodából, hanem abból a dologból, hogy a pártnak igaza van és ennélfogva ezt a párt igazságát támogatnia kell mindenkinek.

E: Révainak ez a beállítottsága mennyiben befolyásolta barátságukat 49 után?

L: 49 után a dolog úgy volt, hogy természetesen a Blum-tézisek után rendkívüli elhidegülés állott be köztünk - illetve a Rudas-vita után. Ellenben a dolog úgy áll, hogy nemsokára azután a Révait kitették a párt vezetéséből és abban az időben azután megint, - nem tudom, hogy mondjam - helyreállott köztünk a jó viszony.

V: Egyáltalán ki volt az, aki ebben a nehéz időben is Lukács elvtárrsal barátkozott tovább is?

L: Ez egy nagyon nehéz dolog volna megmondani, mert mondjuk például azt el kell ismerni róla, hogy ebben az időben például Vértess ki-tartott mellettem.

V: És az írók közül?

L: Írók közül Erdei Ferenc volt, aki igazán szimpatizált ezekkel a törekvésekkel.

E: Déryt befolyásolta ez a döntés? a Rudas-vita?

L: A Rudas-vita nem befolyásolta a Déry-dolgot, de befolyásolta az, hogy Rákosi azt találta, hogy a Feleletben az ő magyarországi szerepe nincs eléggé kidomborítva. Ennélfogva ez a hibája a Feleletnek, amelyért aztán a Révai ki is állt a Felelet ellen.

E: Lukács elvtársnak a tanítványi, az akkori tanítványi gárdája hogyan viselkedett a Rudas-vita időpontjában?

L: Azok általában véve - és most nem tudnék hamarjában sok tanítványról beszélni...

E: Nyilván nem is volt sok idő...

L: Én azt hiszem, hogy inkább velem szimpatizáltak, mint a Révaival, mert Révai ellen nagyon beszéltek a Feleletnek az esztétikai kvalitásai. A Felelet tényleg azért a legjobb szocialista regény, ami eddig Magyarországon létrejött, és ezt a fiatalok tudomásul vették és fogadták így a dolgot annak ellenére, hogy Déry kezdettől fogva, amikor a kritika megindult, rögtön bejelentette, hogy ő nem fog javítani a Feleleten. Hogy ő nem veti magát alá a Felelet kritiká-

jának, de folytatni a Feleletet nem fogja. Mert hisz a Feleletnek éppen az lett volna a lényege, és ez egy nagyon fontos és érdekes dolog volt, hogy a Feleletnek a hőse csak 45 után vált volna kommunistává. Dérynek az volt a koncepciója, hogy az ilyen típusu ember az a diktatura kikiáltása után válik csak kommunistává, és ezt természetesen az egész Rákosi-Révai csoport nem volt hajlandó érvényes dolognak elismerni.

E: Jó körülmények, amikor egy egész ország legfelső vezetését egy regény folytatása foglalkoztatja ilyen behatóan.

L: Emögött egy nagyon fontos kérdés van, itten a Rákosiéknak az a fölfogásuk, hogy, utólagos fölfogásuk, hogy a diktatura kezdettől fogva a magyar fölszabadulásban benne volt, vagy pedig, hogy ez a demokratikus periodus előzi meg. Ebben a Révai teljesen Rákosiék álláspontján állt.

E: Azt hiszem, az a fura kettősség, ellentmondás jött létre a Rákosiék fölfogásában, hogy egyrészt úgy szerették volna feltüntetni, hogy a kommunista párt maga vivta ki a szabadságot és nagy tömegbázisa volt, ez volt az egyik póluson. A másik póluson: az egész nép fasiszta. Ez a két pólus sajnos összeegyeztethetetlen.

L: Természetes.

E: Ezt a kettőt egyszerre óhajtották volna látni a regényben, de olyan regény még nem született, amely két ellentétes hazugságot egyszerre valósítson meg,

L: A Déryt nem lehetett ebbe beépíteni és sajnos ez bekövetkezett, hogy a Déry ezzel teljesen ki is esett a szocialista írók sorából.

E: Lukács elvtárs ezeknek a bírálatoknak tulajdonítja Déry jelenlegi erősen szkeptikus és nem szocialista fejlődését?

L: Igen. Természetesen ennek megvan a maga alapja a Déry ~~egyéniség~~ egész egyéniségében. Ha az ember Déry önéletrajzát olvassa, akkor

látja ezt, hogy Déry a maga partikuláris egyéniségét mindig a világ központjába helyezi. Volt egy bizonyos idő, amikor itt egy konvergencia állott be, és ebből a konvergenciából jött létre a Befejezetlen mondat és a Felelet. A Felelet kritikájával megszűnt ez a kapcsolat és létrejöttek a későbbi regények, amelyekben már a szocializmus is egy nagyon kérdéses és nagyon elmosott és nem valódi problémának van beállítva.

E: Nem kérdeztük Lukács elvtárs viszonyát a moszkvai emigrációhoz, amely szintén együtt jött haza Lukács elvtárrsal.

45-ben egy egész csoport író és politikus. Volt egy egész sereg más ember, a Balázs Béla, Gábor Andor, másrészt pedig Illés Béla, Gergely Sándor...

L: Én a Balázs Bélával és Gábor Andorral nagyon sok kérdésben nem értettem egyet, ennek ellenére megbecsültem őket, mint írókat. Ez a megbecsülés nélkül érvényes volt a többire.

E: Maradt személyes, baráti kapcsolata Gábor Andorral és Balázs Bélával?

L: Gábor Andorral igen, Balázs Bélával nem, mert Balázs Béla sokkal több és sokkal nagyobb kompromisszumokat kötött az ő irói mivoltához képest, mint Gábor Andor és ennél fogva én a Balázs Bélának az irói egyéniségét az utolsó években nem becsültem annyira, mint amennyire régebben becsültem.

E: És a teoretikus tevékenységét?

L: Ő kétségkívül egy elsőrangú film-ember volt, az nem kétséges, ezt az oldalát mindig el köll ismerni nála. De az, hogy ő a, hogy mondjam, a régi jó magyar író mivoltából átnőjön egy jó szocialista magyar íróvá, ez tulajdonképpen sose történt meg. Ezért én bennem egy nagy csalódás élt a Balázs Béla költészetét illetőleg.

E: Sokkal jobb is az első korszaka, máig is érvényes gyönyörű szép verse van, a Nyugat korszakában.

L: A Nyugat korszakában én Balázsnak nagyon nagy hive voltam és érdekes talán megemlíteni, hogy én 19 után Balázs Bélának azt a tanácsot adtam, hogy ne lépjen be a kommunista pártba, hanem mint önálló radikális író, támogassa a fönnálló és létező demokratikus irányzatokat. Balázs Béla ebbe nem ment bele, főképpen a feleségének a hatása alatt és ugy szölván rögtön belépett a pártba, aminek az volt a következménye, hogy Balázs Béla föllépett egy marxizmus pretenciójával dolgozó íróként, aki személye szerint ítélve és részleteiben egyáltalában nem volt marxista. Tulajdonképpen azt lehetne mondani, hogy Marxot nem is ismerte.

E: Azt hiszem, nem is egyedüli sors ez az övé, mert én olvastam nemrég Trockij tanulmányát, nagyszerű tanulmányát Majakovszkijról. Trockij kimutatja, hogy Majakovszkij, mint forradalmár, modern költő 17 előtt sokkal jobb és kiemelkedőbb volt, mint 17 után, amikor ő a pártvonalat akarta kifejezni, mivel alkalmazkodni akart, hiányzott az ő egyéniségének a szabad mozgása. Ő akkor nem belülről tette magáévá az ideológiát.

L: Ez természetesen fönnállott Balázs Bélára is és ez természetesen megint rosszul kihatott az ő egész költői fejlődésére, a Balázs Béla az utolsó időkben sokkal rosszabb költő. Énszerintem az emigráció elején neki vannak még nagyon szép versei.

E: A bécsi versei nagyon szépek.

L: Nagyon szép versek, és ez azután azzal arányban, hogy ő kibékölt a kommunista párttal és kommunistának tekinti magát, azáltal ezeknek a verseknek az értéke nagyon lecsökkent.

E: Ezzel szemben Gergely Sándor és Illés Béla megbízható színvonalon maradtak mindig ugyanazon.

L: Ugyanazon a nem irodalmi színvonalon.

V: De Balázs Béla nem is élt Moszkvában, ugye?

L: Dehogynem.

V: Az Alma-atai tartózkodása később volt?

L: Az mind Moszkvával függött össze. Ő Oroszországba ment mindjárt a hitleri idők után és ott élt Oroszországban, mint kiváló filmszakértő.

E: Kényesebb személyi kérdés; Kassák Lajos. Kassák Lajossal való nyilván nem tulzottan harmonikus kapcsolatukról tudok én is valamelyest, de összefüggően hogyan is festett?

L: Én a Kassák-csoporttal, hogy úgy mondjam, mérsékelten szimpatizáltam, mint egy ultra-links csoporttal.

E: 18.

L: 18-ig. Most azután létrejöttek ilyen dolgok, hogy a Kassák, ezt Vas István ugyan tagadja, hogy ő ezt írta volna, de tudniillik Vas Istvánban nagyon világosan van megmutatva a Kassák karakterének az összes gyöngye vonásai, ha visszagondol arra, hogy ez a házasság, hogy milyen utolsó filiszteri módokon hiusult meg.

E: Simon Jolánnal?

L: Kassák lányával. (Kassák Eti) Kassák lányát ő el akarta venni feleségül. Az egy rendkívül csunya és alacsony kispolgári színvonalon játszódtott le a Vas István tárgyalásában is. Nem is az, hogy Vas István egy nagyon nagy tisztelője lett volna Kassáknak ebben a kérdésben. Én a magam részéről egy dolog miatt szakítottam, azt mondanám: véglegesen, Kassákkal. Az az volt, hogy amikor a Kun Bélának lefogása megtörtént és egy ilyen kommunistaellenes hangulat jött létre, akkor Kassák - most már nem tudom, hogy milyen irodalmi formában, erre már nem tudok visszaemlékezni, de azt mondtam, hogy ő tulajdonképpen nem is kommunista, ő az örök forradalomnak a hive. A diktatura alatt az örök forradalom ismét átalakult a kommunista forradalommá és a diktatura után a kommunizmus megint

átalakult az örök forradalomná. Ugy, hogy én ebben a tekintetben a Kassák karakterét nem tudom nagyon sokra becsülni, és különösen ebben még jobban megerősít, a Kassák igazmondását. Azt tudja, hogy a Kassák önéletrajzában van egy hely, ahol arról van szó, hogy én őt Balázs Bélával együtt kvázi erőszakkal akartam kényszeríteni...

E: Fegyverrel.

V: Revolverrel.

L: Fegyverrel. Ebből egy büdös betű nem igaz. Én nem fogtam a diktatúrában senkire revolvert, legkevésbé Kassákra, és legkevésbé óhajtottam, mert ez az én politikai meggyőződésemmel függ össze, én a frontra való kimenést egy kommunista számára vagy egy pártonkivüli számára egy nagyon nagy megtiszteltetésnek vettem. Azt, hogy valakit fegyverrel kényszerítsenek arra, hogy a frontra menjen, ez olyan távol esik tőlem, mint Makó Jeruzsálemtől.

E: Nem beszélve arról, hogy zavart okozott volna valószínűleg.

I: Először is, hogy Kassák a fronton a legnagyobb bajt idézte volna elő és itt is egy jellemző dolog, ahol egy tényre hivatkozhatom, hogy amikor én kimentem a frontra, akkor a front tele volt ilyen ultra-links kommunistákkal. Ezeket az ultra-links kommunistákat én kivétel nélkül hazaküldtem. Ennekem ezekre semmi szükségem nem volt, én válogattam a magam alárendeltjeit azokból a tisztességes kommunista munkásokból, akik a hadseregben voltak. Arról, hogy én bármiféleképpen egy ilyen magán... erről épp úgy nincsen szó, mint ahogy nincsen szó, utóvégre Kassák ebben nem egyedül hazudott, itt van például Babits Mihály esete, aki szintén azt állítja, hogy Balázs Béla és én fölkerítettük őt 19-ben, hogy ő - tudniillik abban az időben, mikor Kunék le voltak fogva, hogy ő - lépjen be a pártba. Természetesen ez abszolút nevetséges és semmi alappal nem rendelkező dolog.

V: 45 után nem is találkoztak Kassákkal itthon?

L: Tulajdonképpen nem. Nem. Én azt hiszem, hogy egymást ki nem állhattuk, azt hiszem, ez teljesen kölcsönös volt, nem hiszem, hogy Kassák ebben alatta maradt volna az én érzelmeimnek. Nem tudok erről semmit, de meg vagyok róla győződve, hogy ez így van.

V: Kis pihenést kérek szépen, mert cserélni kell a szalagot.

L: Kikapcsoltam, és ezzel lehetetlenné tettem a társadalom igazi dialektikájának a megértését. Mert hogy most csak egy egyszerű példát mondjak, a dolog nem akar több lenni példánál, az állat és a növényvilág között az a nagy különbség, hogy a növényvilágban a természeti törvények úgy, amint vannak, úgy hatnak a növényi világra. A növényi világban mondjuk a levegőrezgés mint levegőrezgés hat. Az állatvilágban beáll az a sajátos dolog, hogy ezek a természeti erők transzponálódnak, biológiai transzpozíción mennek keresztül és mondjuk a levegőrezgésből hallás lesz. Ez a transzpozíció teremt egy új fajta létezést, amely létezés nélkül az emberi létezés nem volna lehetséges. Ha az emberre a természeti törvények úgy hatnának, mint ahogy a növényekre, akkor soha ember és soha emberi kultúra nem jött volna létre, annak ellenére természetesen, hogy az ember megfogalmazásában természetesen tulmegy az állati megfogalmazáson. De nem kétséges, hogy nyelv nem volna lehetséges, hogyha ez az átalakulás nem történt volna meg, képzőművészet vagy építészet vagy ilyesvalami nem volna lehetséges, ha ez más felületen nem történt volna meg, úgy, hogy az ember már egy saját biológiai rendszere által megteremtett világban él, amelyhez most ez a dolog adja meg az alapot arra, hogy az ember cselekedjen, mert ha az ember nem látna és nem hallana, hanem csak mint növény élne, világos, hogy emberi cselekvés nem volna lehetséges. Én ezt az emberi cselekvést a Geschichte und Klassenbewusstsein-ban az egye-

düli létnek fogtam föl, és az alatta lévő fokokat elhanyagoltam. És ez a nagy hibája a Geschichte und...

E: De az önkritika nemcsak erre terjedt ki. Kizárólag ez volt a...?

L: Ez a lényege az önkritikának. Ez abban az időben úgy volt megfogalmazva, hogy csak a társadalomban létezik dialektika és a természetben nem létezik dialektika. Már ez természetesen ilyen értelemben nem igaz. Nem igaz az egész organikus életre sem. Ennélfogva a háromféle létet nem lehet úgy felfogni, hogy tulajdonképpen csak a társadalmi lét az igazi, ontológiai értelemben vett lét, hanem úgy kell felfogni, hogy van itten háromféle létforma, az anorganikus, az organikus és az élet, a társadalmi élet, és most a társadalmi élet az természetesen, mint a legmagasabb formája, determinálja és magában foglalja a másik kettőt. Itt egy nem tökéletes fölfogásáról van szó a háromféle létnek, amely a Geschichte und Klassenbewusstseinben így megy.

E: Nem valamennyi tanulmányában, ha jól emlékszem. Az a csodálatos rész, az elidegenedésről, azt hiszem...

L: Hogy itten átmeneti formák vannak, azt én nem vonom kétségbe. Én csak kétségbevonom azt, hogy a látásból egy megmunkálása válik mondjuk annak a vasdarabnak, amiből a vas szerszám létrejön, ez a Geschichte und Klassenbewusstseinből hiányzik.

E: Vegyük az 53-tól 56-ig terjedő időszakot.

L: Negyed tíz van és már rettentő sokat beszéltünk.

E: Nagyon fárasztó lehet, én a felét nem bírnám.

V: Több, mint másfél órát beszélt. Én azt mondom, inkább egy legközelebbi alkalommal folytassuk, és akkor még esetleg 56-ig, vagy 56 után.

E: Az 53-tól 56-ig terjedő idő volna akkor a program. Rengeteg érdekességre nyilna mód, elmondására nyilna mód, utána tovább is mennénk egészen máig. Meglátjuk, időtől függően, hogy hogyan adódik. Nem tudom, Lukács elvtárs tudja-e, mikor volna számunkra ideje.

L: Beszéljük majd meg.

E: Mikor telefonálhatnék, melyik napon?

L: Holnap telefonálhat, én majd aztán át fogom tekinteni az időmet.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.